

KOŽAR, Azem, *Archival Legislation in Bosnia and Herzegovina*. Atlanti, Vol. 20, Trieste 2010, pp. 171-185.

Original in Serbian, abstract in English, Italian and Slovenian, summary in English

Keywords: *archival service, archival work, archives, archivists, archival legislation, laws and bylaws, state, entities, cantons, Bosnia and Herzegovina, the Federation of Bosnia and Herzegovina, Republic of Srpska, Brčko District of Bosnia and Herzegovina*

The transition of Bosnian society is a complex and lengthy process which is for two decades accompanied by numerous difficulties and peculiarities. Among other things, new (Dayton) and administrative structure of the country passed the tree level of competence in the sphere of archival activity: the state, entities, cantons. This of course, implies significant changes in the establishment of new archival network. Archival Service of Bosnia and Her-

1. Uvodne napomene

Arhivska djelatnost na području Bosne i Hercegovine ustrojena je tek nakon Drugog svjetskog rata i spada među najmlađe djelatnosti ove vrste u Evropi. Proces njenog uspostavljanja započeo je donošenjem Uredbe Vlade Narodne Republike Bosne i Hercegovine 12. 12. 1947. godine¹, kojom je osnovan Državni arhiv Bosne i Hercegovine kao prva ustanova ove vrste u višestoljetnoj historiji Bosne i Hercegovine. Donošenjem Općeg zakona o državnim arhivima u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (FNJR)² kojim je arhivska djelatnost pravno utemeljena, nastala je faza uspostave mreže arhivskih ustanova u svim republikama, pa i u Bosni i Hercegovini. Osnivaju se arhivi u Sarajevu (1948), Banjoj Luci (1953), Mostaru, Tuzli, Doboju i Travniku (1954), koji su u početku djelovali kao gradski, potom kao sreski te okružni, odnosno regionalni arhivi. Arhivska mreža u socijalističkoj Bosni i Hercegovini (do rata 1992) je zaokružena formiranjem regionalnih (međuopćinskih) arhiva u Bihaću (1982) i Foči (1983)³.

U procesu funkcioniranja arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine (od osnivanja prvih arhiva pa do danas) prepoznatljive su tri etape. Prva etapa (faza, period) traje od završetka Drugog svjetskog rata pa do 1992. godine, tj. do agresije na Bosnu i Hercegovinu. Druga etapa obuhvaća ratni period, od 1992. do 1995. godine, tj. od početka rata pa do uspostave mira potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma novembra 1995. godine. Treću etapu čini razdoblje od kraja rata (1995) pa do danas i dalje sve do donošenja neminovnih promjena ustavne, administrativne i druge prirode⁴.

2. Uobličavanje arhivske legislativne

Prva etapa razvoja arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine (1945-1992) predstavlja vrijeme njenog uobličavanja i uopće zrenja i stasavanja. Naime, nakon donošenja prvih propisa⁵, postepeno se odvijao proces uobličavanja arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine donošenjem više arhivskih propisa (zakona i podzakonskih akata). Hronološki i sadržajno taj proces se u najkraćem, odvijao sljedećom dinamikom.

Prvo je 1959. godine Izvršno vijeće NR BiH donijelo Uredbu o Arhivskom savjetu Narodne Republike Bosne i Hercegovine⁶, kojom je osnovan Arhivski savjet NR BiH kao stručni savjetodavni

1. „Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine“, br. 55/47.

2. „Službeni list FNJR“, br. 12/50.

3. Azem Kožar, Ivan BALTA, *Pomoćne historijske znanosti i arhivistika*, Tuzla 2004, (dalje: Azem KOŽAR, Ivan BALTA, *Pomoćne historijske znanosti i arhivistika*), pp. 149-150.

4. Azem KOŽAR, Ivan BALTA, *Pomoćne historijske znanosti i arhivistika*, p. 153.

5. Prvi propis koji se odnosio i na Bosnu i Hercegovinu kao federalnu jedinicu nastajuće Jugoslavije, donio je Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), kao ratna vladka, februara 1945. godine pod nazivom „Odluka o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina“ kojom je pod zaštitu stavljena i arhivska građa. (A. Kožar, I. Balta, *Pomoćne historijske znanosti i arhivistika*, 152). Prvi pak propis donesen u Bosni i Hercegovini, koji se dijelom odnosio i na arhivsku djelatnost, donijet je 23. 09. 1947. godine pod nazivom „Uredba o bibliotečko-arhivističkoj struci“ (objavljena u „Službenom listu NR BiH“, br. 43/47). Ovom Uredbom su prvi put uvedena zvanja u arhivskoj struci (mlađi arhivist, arhivist i viši arhivist) i utvrđeni osnovni poslovi za svako od tih zvanja.

6. „Službeni list NR BiH“, br. 17/59.

organ Savjeta za kulturu i nauku NR BiH, te utvrđene njegove nadležnosti i sastav. Potom je na osnovu odredaba Zakona o zaštiti spomenika kulture⁷, kojim je „arhivski materijal“ definiran - kao spomenik kulture, donijet Pravilnik o vrstama arhivskog i bibliotečkog materijala koji se smatraju spomenikom kulture⁸, kojim su utvrđene sve vrste „arhivskog materijala“, te obaveza njegove zaštite bez obzira u čijem se posjedu nalazi.

Prvi arhivski zakon kojim je cjelovito uređena arhivska djelatnost u Bosni i Hercegovini pod nazivom Zakon o arhivima⁹ donesen je 1962. godine. Njegov značaj je u tome što je arhivska služba deatizirana, tj. arhivi su izdvojeni iz sistema državnih organizacija i dobili status samostalnih ustanova u oblasti kulture (čl. 1 Zakona), kao i što je utvrdio vrste arhivskih ustanova (opći i specijalni, republički i lokalni), te pravo i mogućnost njihovog osnivanja (osnivač). Takođe je ovim zakonom po prvi put utvrđena uloga i nadležnosti Arhiva Bosne i Hercegovine kao matičnog arhiva, te uvedena u arhive služba za zaštitu arhivske građe van arhiva (vanjska ili spoljna služba).

Na osnovu ovog zakona Republički savjet za kulturu donio je dva važna podzakonska akta: Pravilnik o stručnom sređivanju arhivske građe, o vođenju i objavlivanju inventara i registara arhivske građe¹⁰ i Pravilnik o uslovima za osnivanje arhiva¹¹. Prvim pravilnikom su utvrđeni stručni poslovi arhiva: sređivanje i arhivistička obrada arhivske građe, vođenje knjige ulaznog inventara i inventara o otkupu i pokolnu i dr., a drugim su precizirani uvjeti koje osnivač treba da osigura da bi mogao osnovati arhiv (uslovan prostor - spremišni i radni, prostor za korišćenje arhivske građe, broj i struktura stručnog arhivskog kadra, osigurana materijalna i finansijska sredstva i sl.).

U skladu sa ustavnim promjenama 1963. godine, kao i naraslim društvenim shvatanjima i potrebama, uslijedilo je usaglašavanje arhivskih propisa sa novim državnim ustrojstvom, a pri tome su izvršene i značajne izmjene i dopune postojeće arhivske legislative. Prvo je donesen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o arhivima¹² 1965. godine, a potom je iste godine donesen Zakon o arhivima¹³. Izmjenama i dopuna Zakona učinjen je veliki napredak u reguliranju statusa arhiva kao ustanova kulture, u utvrđivanju njihove nadležnosti, odnosa među arhivima a posebno odnosa svakog regionalnog arhiva i Arhiva Bosne i Hercegovine kao matičnog arhiva, te uređeno upravljanje arhivima (savjet, upravni odbor i direktor). Također je utvrđeno da je arhivska djelatnost od posebnog društvenog interesa, da je arhivska građa kao spomenik kulture od posebnog društvenog interesa za državu, odnosno odgovarajuću društvenopolitičku zajednicu kao osnivača te da je dostupna javnosti na korišćenje. Zakonom o arhivima je učinjen pomak u regulisanju obaveza između nadležnog arhiva i stvaralaca registraturne građe (registratura), mada te obaveze nisu decidirane.

Zakon o arhivima iz 1965. implicirao je donošenje podzakonskog akta Odluke o utvrđivanju mreže arhiva za uže područje¹⁴, prema kojoj arhivsku mrežu Bosne i Hercegovine čine: Arhiv Bosanske Krajine u Banja Luci, Arhiv Hercegovine u Mostaru, Arhiv grada Sarajeva u Sarajevu, Arhiv srednje Bosne u Travniku i Istorijski arhiv u Tuzli. Ovom arhivskom mrežom nije predviđeno postojanje

zegovina in these new circumstances, attempted to organize and work towards shaping the legal and professional conduct archival activities throughout the country. Apart from some exceptions, that did not have adequate support to the authorities. However, archival regulation were made on the level of Bosnia and Herzegovina, entities, Brcko District of Bosnia and Herzegovina, and in eight of the ten cantons in the Federation of Bosnia and Herzegovina. However, the overall state of political relations in the country found a reflection in this area, so many archival regulations are insufficient, a conservative, with anachronistic and uniform terminology, which can interfere with proper operation and development of archival activity. Harmonization of regulations has not been performed. Base material and personnel activities are inadequate. Politics makes decisive impact on the profession, particularly through political eligible (not capable) archive staff. The output is in a better evaluation of archival work in society, to respect international law and social legislation, and to a much greater professionalism and autonomy of the archival profession, all of which, inevitably, leads to the need for fast and qualitative changes in the existing archival legislation.

KOŽAR, Azem, La legislazione archivistica in Bosnia-Erzegovina. Atlanti, Vol. 20, Trieste 2010, pp. 171-185.

La transizione della società bosniaca è un pro-

7. „Službeni list NR BiH“, br. 17/60.

8. „Službeni list NR BiH“, br. 26/61.

9. „Službeni list NR BiH“, br. 14/62.

10. „Službeni list NR BiH“, br. 32/63.

11. „Službeni list NR BiH“, br. 39/63.

12. „Službeni list Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine“, broj 16/65. Ustavom iz 1963. godine država je dobila naziv Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ), a njene federalne jedinice su postale socijalističke republike (SR BiH).

13. „Službeni list SR BiH“, br. 30/65.

14. „Službeni list SR BiH“, br. 2/68.

cesso complesso e lungo accompagnato da due decenni da numerose difficoltà e peculiarità. Tra le altre cose, la nuova (Dayton) struttura amministrativa dello stato è passata attraverso tre livelli di competenza nel settore archivistico: stato, entità, cantoni. Come ovvio, ciò ha implicato cambiamenti significativi nella realizzazione di un nuovo assetto archivistico. Il Servizio archivistico della Bosnia-Herzegovina ha cercato, in tali nuove circostanze, di organizzare e lavorare nella direzione di formare legali e professionali attività archivistiche in tutto il paese. Tranne qualche eccezione, ciò non ha incontrato il suo corso delle autorità. Comunque, le regole archivistiche sono state redatte a livello di Bosnia-Herzegovina, entità distretto di Brčko ed in otto cantoni della Federazione. Tuttavia, lo stato generale delle relazioni politiche nel paese si è riflesso in questo campo, così che molti regolamenti archivistici sono insufficienti, conservatori, con una terminologia anacronistica ed uniforme, che può interferire con un'appropriatezza operatività e sviluppo dell'attività archivistica. Un'armonizzazione delle regolamentazioni non è stata fatta. I materiali base ed il personale sono inadeguati. La politica ha un impatto decisivo sulla professione, in partitcolare attraverso personale archivistico non capace di nomina politica. La soluzione sta in una miglior valutazione del lavoro archivistico nella società, nel rispetto delle leggi internazionali e della legislazione sociale, ed in una molto maggiore professionalità; il che

Arhiva u Doboju, pa je ubrzo iza toga (1968) donesen Zakon o ukidanju Arhiva u Doboju¹⁵ (koji je sve do ponovne uspostave kao Regionalni arhiv Doboju 1973. godine bio u sastavu Istorijskog arhiva Tuzla, a kao Arhivski sabirni centar u Doboju).

U skladu sa društvenim opredjeljenjem na nivou SFRJ da se država decentralizira, prenošenjem nekih nadležnosti (među kojima su i pitanja iz oblasti kulture), amandmanima na Ustav iz 1963. godine, uslijedila je konkretizacija tih promjena. Doneseno je više propisa na nivou Bosne i Hercegovine koji se dijelom ili u cjelosti odnose na arhivsku djelatnost.

Prvi put je donesena Uredba o kancelarijskom poslovanju organa uprave i organizacija u Bosni i Hercegovini¹⁶ (do tada se primjenjivala savezna Uredba na cijelom prostoru SFRJ), a potom i Upustvo o načinu vođenja i korišćenja arhivske knjige organa uprave i organizacija u Bosni i Hercegovini¹⁷. Upustvom je po prvi put regulisana obaveza vođenja arhivske knjige kao općeg inventarskog pregleda registraturne građe nastale u radu organa uprave i organizacija, te utvrđen način njenog vođenja, što je imalo pozitivan odjek na odnos registratura prema sopstvenoj građi¹⁸.

Ustavne promjene nastale 1974. godine kao determinante naraslih društvenih potreba dovele su do donošenja novog arhivskog zakona pod nazivom Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj službi¹⁹ 1974. godine, kojim je uređena cjelokupna arhivska djelatnost u Bosni i Hercegovini. Između ostalog oblast zaštite arhivske građe data je u nadležnost društveno-političkim zajednicama kao i mogućnost otvaranja sopstvenih arhiva, dok je registraturama data mogućnost formiranja arhivskih odjeljenja. Utvrđeno je da arhivi s obzirom na područje djelovanja mogu biti: republički, regionalni i opći, uređena su prava osnivača prema arhivima itd. Ovaj zakon je praktično prilagodio arhivsku djelatnost nastalim ustavnim promjenama.

Zakon je implicirao donošenje dva važna podzakonska akta: Upustva o načinu primopredaje arhivske građe državnih organa, organizacija udruženog rada i drugih organizacija, zajednica, udruženja građana i građansko-pravnih lica i nadležnog arhiva²⁰ i Samoupravnog sporazuma o stručnim zvanjima u arhivskoj službi Bosne i Hercegovine²¹. Upustvom je utvrđena obaveza registratura (po prvi put) da predaju arhivsku građu nadležnom arhivu, te utvrđen način njene predaje (komisija sastavljena od predstavnika registrature i nadležnog arhiva). Sporazumom su po prvi put sistematično utvrđena stručna zvanja u arhivskoj službi (arhivski manipulant, arhivski tehničar, viši arhivski tehničar, viši arhivski tehničar prve vrste, arhivist, viši arhivist i arhivski savjetnik) kao i uslovi za sticanje zvanja. Također je utvrđeno da se Komisija za polaganje stručnog ispita i sticanje viših zvanja formira pri Arhivu Bosne i Hercegovine (osim za arhivskog manipulanta što se obavlja u regionalnim arhivima), čime je uveden red u hijerarhiji znanja i zvanja ove vrste²².

Posljednji arhivski zakon u socijalističkoj Bosni i Hercegovini (tj. u toku prve faze razvoja) donesen je 1987. godine pod nazivom Zakon o arhivskoj djelatnosti²³. Rezultat je procesa zrenja arhivske djelatnosti i osposobljavanja da uspješno prati društvene potrebe u ovoj oblasti. Zakon uređuje zaštitu arhivske građe, prevashodno one u društvenoj svojini, mada sadrži i odredbe o privatnoj građi te građi

15. „Službeni list SR BiH“, br. 4/68.

16. „Službeni list SR BiH“, br. 31/71.

17. „Službeni list SR BiH“, br. 35/72.

18. O registraturnom poslovanju registratura opširnije vidi: Grupa autora, *Kancelarijsko poslovanje u svjetlu arhivskih propisa (priručnik)*, Sarajevo 1976; Azem KOŽAR, *Arhivistika u teoriji i praksi*, knj. 1, Tuzla 1995, (dalje: Azem KOŽAR, *Arhivistika 1*), pp. 107-132; Zoran MAČKIĆ, *Kancelarijsko i arhivsko poslovanje, priručnik za neupućene ili podsjetnik za upućene*, Banja Luka 2005.

19. „Službeni list SR BiH“, br. 9/74.

20. „Službeni list SR BiH“, br. 20/75.

21. „Službeni list SR BiH“, br. 13/75.

22. Do 1991. godine 55 arhivskih radnika (što čini 52% od ukupnog broja stručnih radnika) steklo je neko od stručnih arhivskih zvanja. (A. Kožar, I. Balta, *Pomoćne historijske znanosti i arhivistika*, p. 156).

23. „Službeni list SR BiH“, br. 37/87.

tzv. građansko-pravnih lica, zatim pitanja osnivanja, nadležnosti u djelokrug rada, upravljanja i funkcioniranja arhivskih ustanova, te utvrđuje sankcije za arhive i registrature za nepoštivanje zakonom utvrđenih obaveza.

Neke odredbe ovog zakona bliže su razrađene u tri podzakonska akta koja su donesena naredne 1988. godine, čime je zaokružena arhivska legislativa u ovoj fazi funkcioniranja. Radi se o Pravilniku o uslovima za osnivanje i početak rada arhiva²⁴, Pravilniku o uslovima i rokovima čuvanja registraturskog materijala i arhivske građe, kao i odabiranja arhivske građe iz registraturskog materijala²⁵, te o Upustvu o načinu primopredaje arhivske građe između imaoca arhivske građe i nadležnog arhiva²⁶. Njima su bitno unaprijeđena pitanja obaveza registratura i arhiva na brizi o arhivskoj građi, te uređeno (dorađeno) pitanje uvjeta za osnivanje i rad arhivskih ustanova.

U oblikovanju i unaprijeđenju arhivskih propisa značajnu ulogu imao je Arhivski savjet Bosne i Hercegovine, odnovan 1959. godine kao organ Republičkog sekretarijata za prosvjetu i kulturu. Prestantkom njegovog rada 1976. godine neke od njegovih ingerencija preuzelo je Društvo arhivskih radnika Bosne i Hercegovine (DAR BiH), oformljeno kao strukovna asocijacija 1954. godine. Društvo je također bilo spona između arhivskih radnika Bosne i Hercegovine i arhivskih radnika SFRJ udruženih u Savez arhivskih radnika Jugoslavije (SARJ). U organizaciji DAR BiH održavana su godišnja savjetovanja arhivskih radnika, seminari, okrugli stolovi, stručne rasprave i sl²⁷.

Rezimirajući naznačenu arhivsku legislativu u prvoj (najdužoj i najznačajnijoj) fazi razvoja (1945-1991) arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine, može se između ostalog konstatirati sljedeće:

- arhivsko zakonodavstvo Bosne i Hercegovine je ubličavano postepeno: do 1971. godine bilo je sastavni dio arhivskog zakonodavstva na nivou SFRJ a od tada je izgrađeno bosanskohercegovačko arhivsko zakonodavstvo koje je uglavnom bilo kompatibilno sa ostalim područjima savezne države;
- osnivači arhiva su bili organi zakonodavne vlasti, republičkog i regionalnog nivoa, tako da je arhivsku mrežu Bosne i Hercegovine činilo: Arhiv Bosne i Hercegovine kao matična arhivska ustanova i osam regionalnih arhiva (vidi Prilog 1);

tutto, inevitabilmente, porta ad un bisogno di rapidi e qualitativi cambiamenti nella legislazione archivistica esistente.

KOŽAR, Azem, Arhivska zakonodaja v Bosni in Hercegovini. Atlanti, Zv. 20, Trst 2010, str. 171-185.

Tranzicija je bila v Bosni in Hercegovini kompleksna zadeva in daljši proces, ki je v dveh desetletjih prešel skozi številne težave in nevarnosti. Arhivska služba v Bosni in Hercegovini se je po Daytonu znašla v novih okoliščinah, ko se je morala na novo organizirati, obenem pa je morala delovati po novi zakonodaji in na novih strokovnih aktivnostih. Reči pa moramo, da arhivisti žal niso dobili prave podpore pri oblastnikih. Zakonodajo so ustvarili na ravni države in tudi na ravni pokrajin, vendar pa ni najboljša, saj ima pomanjkljivosti, je konzervativna, vsebuje anahronizme in vsebuje nesprejemljivo terminologijo. Žal tudi politika pritiska na arhiviste in arhivsko znanost, kar se končno vidi tudi iz zaposlovanja političnega osebja. Vsekakor si pa želimo boljše vrednotenja arhivistike v družbi, da bi se v sedanji arhivski zakonodaji bolje upoštevalo mednarodno pravo in socialna zakonodaja in da bi bilo vedno več strokovnosti in kakovostnih sprememb.

24. „Službeni list SR BiH“, br. 37/88.

25. „Službeni list SR BiH“, br. 41/88.

26. „Službeni list SR BiH“, br. 41/88.

27. Autoru ovog rada je dobro poznat doprinos DAR BiH u oblikovanju arhivskih propisa 1987. i 1988. (Zakona i podzakonskih akata). Sva stručna znanja su u tome došla do izražaja i uglavnom ugrađena u naznačene arhivske propise. Sve je to nailazilo na otpor organa zakonodavne vlasti, ali su arhivistička upornost, jedinstvenost i znanje bili faktor koji se morao poštovati.

28. O ovome svakako treba dodati činjenicu da su neka pitanja ophođenja sa arhivskom građom osim arhivskih bila regulisana i drugim propisima, kao: Krivičnim zakonom SR Bosne i Hercegovine (objavljen u „Službenom listu SR BiH“, br. 16/77), potom Zakonom o filmskoj djelatnosti („Službeni list SR BiH“, br. 20/90), te naročito Zakonom o zaštiti i korišćenju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa („Službeni list SR BiH“, br. 20/85). O nedostacima arhivskog zakonodavstva ove etape razvoja bi se svakako moglo više govoriti. Između ostalog ono ne regulira adekvatno finansiranje djelatnosti, ne razrađuje cjelovito problematiku zaštite arhivske građe u ratnim okolnostima itd., mada je njegov najveći nedostatak u nepoštivanju utvrđenih zakonskih rješenja kakvo je pitanje sankcioniranja za oštećenje i uništenje arhivske građe i sl. (Više o tome vidi: A. Kožar, *Arhivistika 1*, 46-47).

29. U procesu disolucije SFRJ početkom devedesetih godina 20. stoljeća Bosna i Hercegovina je prošla kroz četverogodišnju ratnu kataklizmu. Nakon uspješno provedenog, po međunarodnim preporukama referendumu o nezavisnosti 29. 02. i 01. 03. 1992. godine, proglašena je nezavisna i samostalna Republika Bosna i Hercegovina (R BiH). Nezavisnost je priznala Evropska zajednica 6. 04. 1992. godine, potom Sjedinjene Američke Države (SAD), te mnoge zemlje svijeta. Protiveći se izdvajanju Bosne i Hercegovine iz ostatka Jugoslavije (bez Slovenije i Hrvatske koje su ranije proglasile nezavisnost) predstavnici Srpske demokratske

SUMMARY

The transition of the Bosnian society is part of a variety of difficulties primarily of political and economic nature. Dayton constitution and other solutions are inadequate and the political consensus and national political structure does not yet exist to make the situation could change and improve. Thus, state circumstances and relations in society directly or indirectly reflect on the archival work and even the state archival legislation. Archival regulations are generally conservative, anachronistic, out of sync and unharmonized which significantly affects the status and achievements of archival activities in general. Archival work is divided. Positive examples of certain administrative units and levels can be found, as well as the enthusiasm of the majority of archivists, but it can not give the expected results in the long run, nor can they run a locomotive of change. They just flash and disappear and not yield the expected improvement. Archivists are called by profession and science, by archives and archival associations, with synergistic activity to change the situation for the better. Political obedient cadre should leave and allow creative archive staff to take the helm of the profession and science. High knowledge needs to find a place

Prilog 1. Arhivska mreža u Bosni i Hercegovini do aprila 1992. godine (Azem KOŽAR, *Arhivistika 1*, p. 33)

stranke u Bosni i Hercegovini podstaknuti i podržavani od strane vladajućeg režima iz Srbije i Jugoslavenske narodne armije (JNA), proglasili su u Banjoj Luci 7. 04. 1992. godine Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu. Time je već započeti ratni konflikt nastavljen. Na jednoj strani su se pod rukovodstvom legalnih i međunarodno priznatih bosanskohercegovačkih vlasti našli pobornici nezavisne Republike Bosne i Hercegovine koja je formirala svoje oružane snage Armiju Republike Bosne i Hercegovine (AR BiH) čiju je jednu komponentu činilo Hrvatsko vijeće obrane (HVO), a na drugoj strani su bili protivnici nezavisnosti R BiH i pobornici krnje Jugoslavije, sa hegemonijom Srba, za čije interese se borila JNA transformisana u srpsku vojsku, odnosno Vojsku samoproglašene Srpske Republike Bosne i Hercegovine. U proljeće 1993. godine došlo je do sukoba AR BiH i HVO uglavnom zbog velikohrvatskih aspiracija na R BiH, što je trajalo nekoliko mjeseci, tj. do zaustavljanja konflikta Vašingtonskim sporazumom (18. 03. 1994) kada je formirana Federacija Bosne i Hercegovine. Borbe između srpskih snaga i snaga odbrane R BiH su nastavljene. Pričinjena su ogromna ljudska i materijalna stradanja i razaranja. Počinjeni su mnogi ratni zločini pa i zločini genocida (Srebrenica). Ipak, uz posredstvo međunarodne zajednice rat je okončan kompromisnim Dejtonskim mirovnim sporazumom 21. 11. 1995. godine.

30. Objašnjenje karaktera rata na prostoru Bosne i Hercegovine zahtijeva posebnu elaboraciju što nije predmet ovoga rada. Ipak, nesporne su njegove osvajačke i genocidne namjere, što je između ostalog imalo odraza i na totalitaran odnos prema kulturnom naslijeđu.

31. Na teritoriji snaga odbrane Bosne i Hercegovine našao se Arhiv Bosne i Hercegovine i pet regionalnih arhiva: u Sarajevu, Mostaru, Travniku, Bihaću i Tuzli, a pod kontrolom vojske bosanskih Srba regionalni arhivi u Banjoj Luci, Doboju i Foči.

- do 1962. godine arhivi su imali status državnih ustanova, a od tada su u statusu ustanova u oblasti kulture;
- arhivsko zakonodavstvo (zakoni i podzakonski akti) se najvećim dijelom odnosilo na konvencionalnu arhivsku građu u društvenoj svojini a znatno manje na građu privatnih i građansko-pravnih lica, odnosno na nekonevncionalnu građu, ali je i kao takvo predstavljalo neophodan pravni okvir za funkcioniranje arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine²⁸.

Drugu etapu u razvoju arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine čini ratno razdoblje od početka aprila 1992. do 21. novembra 1995. godine²⁹. U ovoj fazi su se trebali primjenjivati propisi donijeti u vrijeme mira, a koji su samo fragmentarno regulirali rad arhivske djelatnosti u uvjetima rata. Također, usljed niza okolnosti koji se ponajviše tiču karaktera rata u Bosni i Hercegovini, ti propisi nisu provedeni. S druge strane ratne okolnosti su zahtijevale donošenje novih zakonskih rješenja i na planu arhivske legislative.

U ratnim okolnostima, nastalim početkom aprila 1992. godine³⁰ narušena je organizaciona struktura, nadležnosti i mogućnosti normalnog rada arhivskih ustanova. Svi arhivi su nastavili sa radom, kako oni na teritoriji pod kontrolom snaga odbrane Bosne i Hercegovine tako i oni pod kontrolom vojske bosanskih Srba i drugih vojnih i paravojnih formacija³¹, mada su mogućnosti rada znatno reducirane. Do donošenja novih arhivskih propisa trebalo je provoditi međunarodne konvencije, među kojima značajno mjesto zauzimaju odredbe Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog

sukoba³² donesena na konferenciji u Hagu 1954. godine, koju je FNRJ ratificirala, te je otuda bila obavezna je i provoditi³³. Osim toga pravne osnove o zaštiti kulturnih dobara Bosne i Hercegovine utvrđene su u Ustavu SR BiH³⁴, potom u Zakonu o opštenarodnoj odbrani SR BiH³⁵, te u Krivičnom zakonu SR BiH³⁶, u kojem je (čl. 151) konstatovano: „Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vrijeme rata i oružanog sukoba uništava kulturne ili istorijske spomenike i građevine, ili ustanove namjenjene nauci, umjetnosti, vaspitanju ili humanitarnim ciljevima, kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu“. Također je ovim zakonom utvrđeno da se i naređenje za uništenje „kulturnih spomenika“ smatra krivičnim djelom, koje učinjeno u ratu predstavlja djelo ratnog zločina.

I u naznačeno (prijeratno) arhivsko zakonodavstvo Bosne i Hercegovine postojale su odredbe o zaštiti arhivske građe u ratnim okolnostima. Arhivi su na osnovu općih propisa, kao i svi drugi pravni subjekti („nosioci odbrambenih priprema“) bili dužni da u svojim normativnim aktima (planovima odbrane) ugrade odredbe o zaštiti arhivskog fonda, dok su registrature bile dužne da „planiraju i provode mjere zaštite arhivske građe i registraturskog materijala u slučaju vanrednih prilika, rata i neposredne ratne opasnosti“³⁷. Osim toga arhivi su bili dužni da primjenjuju zaključke na ovu temu održanog Savjetovanja arhivskih radnika Jugoslavije u Tuzli od 18. do 20. 06. 1987. godine, čime se nastojala kompenzirati nedostatnost postojeće legislative³⁸.

U toku trajanja ratnih okolnosti arhivi su se povinovali propisima donesenim na području koje su kontrolirale dvije vojske: Armija Republike Bosne i Hercegovine (AR BiH) i Hrvatsko vijeće obrane (HVO), te Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine. Na području pod kontrolom AR BiH i HVO koju je kontrolirala legalna vlada, donijeta su dva značajna propisa koji su se odnosili i na arhive: Uredba sa zakonskom snagom o ustanovama³⁹ i Zakon o ministarstvima i upravnim organizacijama Republike Bosne i Hercegovine⁴⁰. Na području pod kontrolom Vojske Srpske Republike BiH sredinom 1992. godine donijeta je Odluka o osnivanju Arhiva Srpske Republike Bosne i Hercegovine⁴¹, a ubrzo i Naredba o zbrinjavanju i zaštiti kulturnih dobara⁴², tako da su ova dva propisa uz preuzeti prijeratni Zakon o arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine iz 1987. godine, činili pravni osnov za obavljanje arhivske djelatnosti na području u ratu proglašene Srpske Republike Bosne i Hercegovine, što po završetku rata uglavnom čini prostor dejtonskog entiteta Republike Srpske. Zakonom o izmjenama i dopuna Zakona o ministarstvima⁴³ regulisana je djelatnost Arhiva Srpske Republike BiH kao republičke upravne organizacije, što je definitivno uređeno Zakonom o ministarstvima⁴⁴ sredinom 1993. godine od kada ovaj arhiv funkcioniše kao Arhiv Republike Srpske sa sjedištem u Banja Luci i arhivskim odjeljenjima u Doboju i Foči.

Na području zapadne Hercegovine i dijela centralne Bosne (prostor tzv. Herceg Bosne koji je kontrolirao HVO u vrijeme sukoba sa AR BiH) formiran je 1994. godine Arhiv Herceg Bosne.

Dakle, u ratnim okolnostima rad bosanskohercegovačkih arhiva se temeljio na različitim propisima. Zakon o arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine su uz naznačene nove propise primjenjivali arhivi na području pod kontrolom snaga odbrane R BiH, a isti je

in archival legislation to become binding legal norms. As soon as it happens will be better for all participants accountable and professional archival affairs as well as for society as a whole.

32. Ova konvencija, poznata kao Haška, objavljena je u Dodatku „Službenom listu FNRJ“, br. 4 od 2. 04. 1956. godine.

33. Više o odredbama ove konvencije kao i njenoj primjeni u vrijeme oružanog sukoba u procesu disolucije bivše SFRJ vidi: Azem KOŽAR, *Arhivistika I*, pp. 161-190; Azem KOŽAR, *Međunarodni i nacionalni sistem zaštite kulturnih dobara u ratnim okolnostima*, „Zbornik radova Filozofskog fakulteta Tuzla“, 1997, pp. 13-36.

34. „Službeni list SR BiH“, br. 4/74.

35. „Službeni list SR BiH“, br. 3/84.

36. „Službeni list SR BiH“, br. 16/77.

37. *Zakon o arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine*, čl. 12, stav 4 i čl. 17 stav 3. („Službeni list SR BiH“, br. 37/87).

38. Više o radu ovog skupa arhivskih radnika vidi: Azem KOŽAR, *Savjetovanje arhivskih radnika*, „Glasnik arhiva i DAR BiH“, 27(1987), pp. 191-193.

39. „Službeni list Republike BiH“, br. 6/92.

40. „Službeni list Republike BiH“, br. 6/92. Ovim Zakonom Arhiv Bosne i Hercegovine je postao samostalna upravna organizacija pod nazivom Državni arhiv Republike Bosne i Hercegovine.

41. „Službeni glasnik srpskog naroda u BiH“, br. 8/92.

42. „Službeni glasnik Srpske Republike BiH“, br. 13/92.

43. „Službeni glasnik RS“, br. 15/92.

44. „Službeni glasnik RS“, br. 19/93.

izvjesno vrijeme primjenjivan i na području u ratu proglašene Srpske Republike Bosne i Hercegovine pod kontrolom vojske bosanskih Srba, sve uz donošenje (i primjenu) novih ratnih propisa.

Posljedice ratnih zbivanja po arhivsku građu su katastrofalne. Prema nekim istraživanjima stradalo je oko 81.000 metara dužnih arhivske građe⁴⁵.

Treću (aktuelnu) etapu u razvoju arhivske legislative BiH čini razdoblje od uspostave mira Dejtonskim mirovnim sporazumom iz novembra 1995. godine pa do danas, tj. punih 15 godina.

Dejtonskim mirovnim sporazumom Bosna i Hercegovina je definirana kao država sa dva entiteta: Federacija Bosne i Hercegovine (51% teritorije) koja je podijeljena na 10 kantona i Republika Srpska (49% teritorije) čiji je prostor administrativno jedinstven. Za područje prijeratne općine Brčko određena je posebna arbitražna koja je kasnije rezulturala proglašenjem Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, tj. zasebne administrativne jedinice u okviru države Bosne i Hercegovine⁴⁶.

Novo administrativno ustrojstvo odredilo je način uređenja arhivske djelatnosti, pa otuda i arhivske legislative, na tri nivoa: država, entiteti (uključujući i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine) i kantoni.

Zbog nepostojanja jasnih odredbi u Dejtonskom sporazumu, kojim nije implicite određena sudbina postojećih državnih institucija pa ni Arhiva Bosne i Hercegovine, nastale su brojne poteškoće u donošenju arhivskog zakona na nivou Bosne i Hercegovine. Shvatajući situaciju u kojoj se zemlja nalazi, a nastojeći istovremeno da što prije normalizira stanje u arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine, u okviru obnovljenog Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, intenzivirane su aktivnosti na pripremi teksta novih zakona prije svega na razini države⁴⁷, ali i entiteta i kantona. O tome je održano više rasprava u okviru organa DAR BiH, a održana su i dva okrugla stola 1998. (u Sarajevu i Bihaću). Dodatan impuls rješenju ovog pitanja dao je Međunarodni seminar o obnovi arhivske službe Bosne i Hercegovine, održan u Londonu 7. i 8. 05. 1998. u organizaciji Međunarodne arhivske asocijacije (ICA-e) i Bosanskog instituta iz Londona, a koji je obavezao Arhiv Bosne i Hercegovine, entitetske arhive i DAR BiH, da sačine transparentne prijedloge arhivskih zakona (kantoni, entiteti, država), te da iste upute nadležnim institucijama u Bosni i Hercegovini i međunarodnoj zajednici, kako bi isti mogli poslužiti kao valjano stručno polazište. Arhivska služba je u skladu sa ovim, kao i ranije započetim aktivnostima, uradila prijedlog Zakona o arhivskoj građi i Arhiu Bosne i Hercegovine. Njime je predviđeno da postoji Arhiv Bosne i Hercegovine kao „centralni državni arhiv“, istina sa minimum funkcija koji se tiču vođenja registra arhivskih fondova i zbirki Bosne i Hercegovine, vođenja evidencija o arhivskoj građi u inozemnim arhivima, zastupanje interesa arhivske službe Bosne i Hercegovine u međunarodnim odnosima i međunarodnim stručnim asocijacijama, da saraduje sa entitetskim i kantonalnim arhivima i sl. Predviđeno je i osnivanje Saveza društava arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, te Arhivskog savjeta Bosne i Hercegovine kao stručnog savjetodavnog organa pri Vijeću ministara (Vladi) Bosne i Hercegovine. Postojanje Arhiva Bosne i Hercegovine

45. Više o tome vidi: Azem KOŽAR, *Ratno stradanje arhivske građe u Bosni i Hercegovini*, „Sodobni arhivi“, 21(1999), pp. 287-292.

46. Tekst Dejtonskog sporazuma u vidu brošure objavljen je uz finansijsku pomoć USAID-a. Pitanja administrativnog uređenja utvrđena su u čl. 1 Aneksa 4 koji čini Ustav Bosne i Hercegovine.

47. U toku 1996. godine Arhiv Bosne i Hercegovine i DAR BiH sačinili su prijedlog teksta novog Zakona o arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine, respektujući pri tome novonastale administrativne promjene u zemlji. Više o tome vidi: Matko KOVAČEVIĆ, Slobodan KRISTIĆ, *Normativna regulativa i statusna pitanja arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine u vremenu tranzicije*, „Glasnik arhiva i DAR BiH“, 34(1997), pp. 18-21.

podržale su i zvanične i međunarodne institucije zadužene za implementaciju Dejtonskog sporazuma⁴⁸, tako da je prijedlog ovog zakona u nešto izmjenjenom tekstu usvojen od strane parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine 2000. godine⁴⁹. Bio je ovo prvi zakonski propis kojim je u dejtonskoj Bosni i Hercegovini uspostavljena jedna institucija na nivou države. I pored mnogobrojnih nedostataka, između ostalog i zbog reduciranja matične funkcije Arhiva Bosne i Hercegovine ovaj zakon je bio dobra pravna osnova za uspostavu bar nekih funkcija Arhiva Bosne i Hercegovine (putem uspostave kontrole nad vrijednim arhivskim fondom kojim je neovlašteno raspolagao Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine, postepenom potpunom sistematizaciji radnih mjesta i sl.). Najveći nedostaci su u neprovođenju ovog zakona: niti je formiran Savez društava arhivskih radnika Bosne i Hercegovine (u skladu sa čl. 43 Zakona)⁵⁰, što je trebalo da vodi sinhronizaciji i demokratizaciji odnosa unutar arhivske djelatnosti, niti je oformljen Arhivski savjet Bosne i Hercegovine (u skladu sa čl. 40 Zakona) čime bi se moglo utjecati na povećanje društvene brige za bolje shvatanje, a time i pravilno situiranje arhivske djelatnosti u državnim proračunima i drugim oblicima finansijske podrške a u cilju podizanja njene materijalne, tehnološke, kadrovske i svake druge osnove. U skladu sa zakonskim nadležnostima Arhiva Bosne i Hercegovine donesena su neka podzakonska akta mada time nije zaokružena arhivska legislativa na novou države. Radi se prije svega o dva pravilnika: Pravilnik o preuzimanju arhivske građe Arhiva Bosne i Hercegovine⁵¹ i Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivske građe u Arhivu Bosne i Hercegovine i registraturne građe u institucijama Bosne i Hercegovine⁵².

Osim propisa koji se isključivo odnose na arhivske poslove, određena pitanja iz reda registratura koje su u nadležnosti Arhiva Bosne i Hercegovine (organi uprave i institucije Bosne i Hercegovine), regulirana su pitanja kancelarijskog poslovanja. Donesena je Odluka o kancelarijskom poslovanju ministarstava, službi, institucija i drugih tijela Savjeta ministara Bosne i Hercegovine⁵³ i Upustvo o načinu vršenja kancelarijskog poslovanja ministarstava, službi, institucija i drugih tijela Savjeta ministara Bosne i Hercegovine⁵⁴.

Znatno obuhvatniji su arhivski propisi na nivou oba entiteta.

U Federaciji Bosne i Hercegovine donesen je Zakon o arhivskoj građi Federacije Bosne i Hercegovine⁵⁵ i više podzakonskih akata:

- Upustvo o arhivskoj knjizi, čuvanju registraturnog materijala i arhivske građe, odabiranju arhivske građe i primopredaji arhivske građe između organa uprave i službi za upravu i nadležnog arhiva⁵⁶,
- Uredba o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova sa pravnim licima u Federaciji Bosne i Hercegovine⁵⁷,
- Uredba o organizovanju i vršenju arhivskih poslova u organima uprave i službama za upravu u Federaciji Bosne i Hercegovine⁵⁸,
- Uredba o uvjetima i načinu polaganja stručnog arhivskog ispita i načinu sticanja stručnih zvanja u arhivskoj struci⁵⁹,
- Program stručnog arhivističkog ispita za pripravnike i službenike u organima uprave i službama za upravu i pravnim licima u Federaciji Bosne i Hercegovine⁶⁰,

48. Između ostalih podršku ovom prijedlogu dao je i OHR u svom stavu od 22. 12. 1998. godine konstatujući: „Arhiv BiH (...) će biti zadržan na državnom nivou (kao ranija institucija BiH) pošto obavlja djelatnost od značaja za izvršavanje nadležnosti koje Ustav izričito svrstava u odgovornost institucija BiH“. (Zaključak OHR-a upućen Harisu Silajdžiću – kopredsjedavajućem Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, kao odgovor na njegovu tzv. „Bijelu knjigu“, potpisan od strane zamjenika Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu za pravna pitanja gosp. Johana Van Lamoena-a).

49. „Službeni glasnik BiH“, br. 16/01.

50. Nakon donošenja Zakona o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine, postojeće DAR BiH je vodilo aktivnosti na transformaciji ovog društva u skladu sa čl. 43 ovog Zakona. Međutim, na zakazanoj osnivačkoj skupštini, održanoj u Vogošći 2003. godine stajališta Predsjedništva DAR BiH nisu prihvaćena već su, suprotno Zakonu, dva entitetska društva donijela odluku (preglasavanjem) o osnivanju Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine koje bi činila samo entitetska društva, diskriminirajući Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona koje je još jedino tada postojalo. Pošto je to bilo protivno Zakonu ovakva odluka nije mogla proći i ova sastavljena arhivsko udruženje se nije moglo registrirati kao državno u skladu sa čl. 43 Zakona. Uslijedilo je polulegalno sazivanje nove skupštine 2004. godine, kada je osnovano Arhivističko udruženje Bosne i Hercegovine koje tvore dva entitetska arhivska društva ali time nije ispunjena Zakonska obaveza.

51. „Službeni glasnik BiH“, br. 10/03.

52. „Službeni glasnik BiH“, br. 10/03.

53. „Službeni glasnik BiH“, br. 29/03.

54. „Službeni glasnik BiH“, br. 35/03.

55. „Službene novine Federacije BiH“, br. 45/02.

56. „Službene novine Federacije BiH“, br. 26/98. U ovom slučaju je podzakonski akt donesen prije Zakona iz kojeg proizilazi, što je pravno administrativni noncens.

57. „Službene novine Federacije BiH“, br. 22/03.

58. „Službene novine Federacije BiH“, br. 12/03.

59. „Službene novine Federacije BiH“, br. 12/03.

60. „Službene novine Federacije BiH“, br. 55/03.

- Sobzirom na nadležnosti arhiva Federacije Bosne i Hercegovine, za federalne organe uprave i službe za upravu donijeti su propisi o kancelarijskom poslovanju i to:
- Uredba o kancelarijskom poslovanju organa uprave i službi za upravu u Federaciji Bosne i Hercegovine⁶¹,
- Uputstvo o načinu vršenja kancelarijskog poslovanja u organima uprave i službi za upravu Federacije Bosne i Hercegovine⁶²,
- Odluku o postupku primopredaje službenih akata između ukinutih i novoosnovanih federalnih organa uprave i federalnih ustanova⁶³.

Zakon o arhivskoj građi Federacije Bosne i Hercegovine regulira sva važnija pitanja od značaja za zaštitu, sređivanje i čuvanje arhivske građe na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine. Ovaj Zakon se u cjelosti odnosi na sve organe vlasti, druge institucije i pravna lica formirana na novou Federacije Bosne i Hercegovine, a u znatno manjoj mjeri se odnosi i na organe vlasti, institucije i pravna lica formirana na nivou kantona (odnosno grada i općine). Sobzirom na ustavnu nadležnost kantona/županija da na svom području samostalno uređuju između ostalog i pitanja iz oblasti kulture, ovim se dovodi u pitanje odnos između teritorijalne i stvarne nadležnosti federalnog i kantonalnih arhiva.

Teritorijalna jedinstvenost prostora entiteta Republike Srpske (RS) pogodovala je centralizaciji i unifikaciji i arhivske djelatnosti kao i svih drugih organa i institucija. Svi arhivski propisi (zakon i podzakonska akta) odnose se (i provode) na cijelom prostoru RS.

Neka važna opća pitanja o zaštiti kulturnih dobara, u koja spada i arhivska građa kao pokretno kulturno dobro, uređena su Zakonom o kulturnim dobrima⁶⁴. Njime su u skladu sa međunarodnim konvencijama uređena sva relevantna pitanja ophođenja sa kulturnim dobrima.

Najznačajniji arhivski propis u RS je Zakon o arhivskoj djelatnosti⁶⁵. Ovaj Zakon je predstavljao dopunjenu verziju Zakona o arhivskoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini iz 1987. godine, prilagođen administrativnom i pravnom ustroju i funkciji entiteta Republika Srpska. Međutim, zbog niza nedostataka, među kojima je i neadekvatna uređenost ophođenja sa arhivskom građom u digitalnom obliku, ovaj Zakon je pod istim nazivom doraden i objavljen 2008. godine⁶⁶. Na izmjene i dopune ove vrste utjecalo je donošenje dva zakona o elektronskoj građi: Zakon o elektronskom potpisu⁶⁷ i Zakon o elektronskom dokumentu⁶⁸.

Ovaj zakon je uveo više novina: uveden je i definiran pojam „dokumentarna građa“ koji do tada nije sadržavao nijedan arhivski propis u Bosni i Hercegovini, utvrđeno da Arhiv RS, kao republička upravna organizacija, te Kinoteke RS kao specijalizirani arhiv i arhivi jedinica lokalne samouprave (sa statusom javnih ustanova) obavljaju javnu arhivsku djelatnost u RS, utvrđena je mogućnost osnivanja privatnih arhiva, arhiva lokalne samouprave i specijaliziranih arhiva. Udruženju arhivskih radnika RS data su javna ovlaštenja na pitanjima zaštite javne arhivske građe (da daje inicijative i prijedloge, organizira stručno obrazovanje i usavršavanje arhivskih radnika i sl.), te dato ovlaštenje Ministarstvu prosvjete i kulture RS za donošenje 12

61. „Službene novine Federacije BiH“, br. 20/98.

62. „Službene novine Federacije BiH“, br. 26/98. Izmjene i dopune ovog Upustva objavljene su u „Službenim novinama Federacije BiH“, br. 30/98, 99/98. i 5/00.

63. „Službene novine Federacije BiH“, br. 20/98.

64. „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 11/95.

65. „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 35/99 i 9/00.

66. „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 119/08.

67. „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 59/08.

68. „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 110/08.

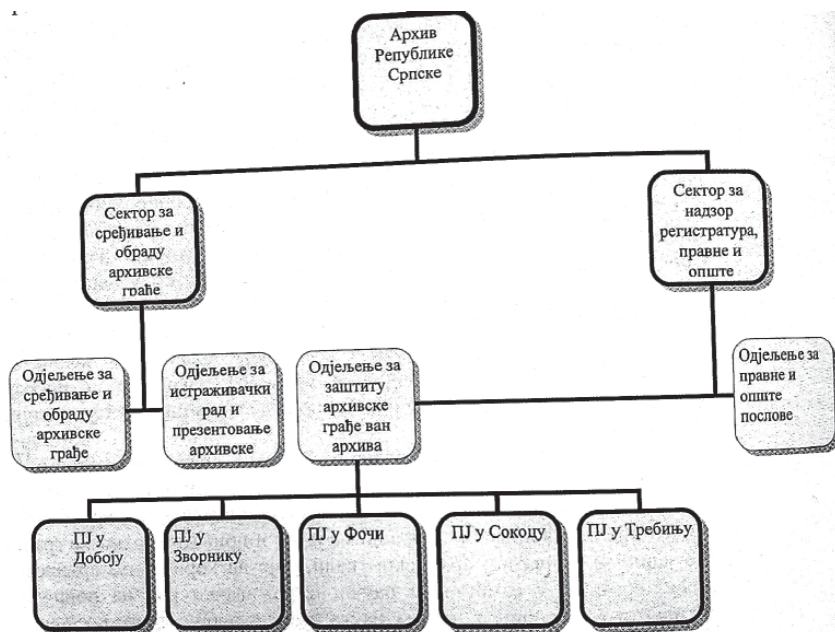
provedbenih propisa, Arhivu RS za četiri a Udruženju za dva provedbena propisa i dr. Sve ovo ovaj zakon čini cjelovitim arhivskim propisom.

U skladu sa Zakonom doneseno je više podzakonskih propisa, među kojima:

- Pravilnik o čuvanju i zaštiti arhivske građe i registraturnog materijala,
- Pravilnik o odabiranju arhivske građe iz registraturnog materijala,
- Pravilnik za osnivanje i početak rada arhiva⁶⁹,
- Pravilnik o evidencijama koje vodi Arhiv Republike Srpske⁷⁰,
- Pravilnik o uslovima i načinu korišćenja arhivske građe i knjižnog fonda u Arhivu Republike Srpske⁷¹.

Od propisa koji reguliraju arhivsko poslovanje u RS kod organa entitetske uprave od posebnog značaja su: Uredba o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave i Upustvo o provođenju Uredbe o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave⁷².

Kako se iz naznačenog vidi na području entiteta RS arhivska legislativa je zaokružena, i što je posebno važno inovirana u duhu promjena informacijskih tehnologija, a korespondira sa propisima koji se dijelom odnose na arhivsku djelatnost. Izražena centralizacija djelatnosti nastojala se kompenzirati davanjem posebnog značaja i uloge Udruženju arhivskih radnika RS, što je teorijski prihvatljivo ali pragmatično neostvarivo. Također je evidentno da je rediciran rad prijeratnih regionalnih arhiva u Doboju i Foči na „područne jedinice“, što je, čini se, negativna posljedica centralizacije⁷³. (Vidi Prilog 2).

Prilog 2. Arhivska mreža Republike Srpske (Zoran MAČKIĆ, *O Arhivu Republike Srpske*, „Glasnik udruženja arhivskih radnika Republike Srpske“, 2009, br. 1, p.

4)

69. Ova tri pravilnika obavljena su u „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 31/00.

70. „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 14/02.

71. „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 20/01.

72. „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 2/95.

73. O arhivskim propisima na području Republike Srpske više vidi: Zoran MAČKIĆ, *Zaštita kulturnih dobara. Komentar i objašnjenja propisa Republike Srpske*, Banja Luka 2003; *Isti, Zakon o arhivskoj djelatnosti*, „Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske“, 2009, pp. 13-16.

Zbog niza okolnosti kasnilo se sa donošenjem arhivskih propisa na nivou Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Ipak, Zakon o arhivskoj djelatnosti Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine je donesen 2004. godine⁷⁴. Do tada su se na prostoru Distrikta uglavnom primjenjivali predratni arhivski propisi. Ovaj zakon predstavlja kompilaciju postojećih arhivskih propisa tako da predstavlja potreban pravni okvir za pravilno organiziranje i obavljanje arhivske djelatnosti.

Sve slabosti hibridnog sistema decentralizacije u Federaciji Bosne i Hercegovine, podjelom na 10 kantona, došle su do izražaja u organiziranju i funkcioniranju arhivske djelatnosti. Naime, sjedišta pet od osam prijeratnih regionalnih arhiva našla su se u Federaciji Bosne i Hercegovine: u Sarajevu, Mostaru, Travniku, Bihaću i Tuzli. Tih pet prijeratnih arhiva su preimenovani u kantonalne, čime je smanjena njihova teritorijalna nadležnost. Osim toga taj proces je tekao veoma sporo, uz velike otpore, posebno na području Arhiva Mostara (gdje je dugo vremena paralelno funkcionirao u ratu formirani Arhiv Herceg Bosne), kao i Travnika (gdje je dugo vremena bio sporan status Arhiva i izvori finansiranja). Znatno brže i uspješnije su se iz regionalnih u kantonalne „prestrojili“ arhivi u Sarajevu, Tuzli i Bihaću⁷⁵.

Osnivanje pet novih (županijskih/kantonalnih) arhiva: u Bosansko-podrinjskom i Zeničko-dobojskom kontonu, te u Zapadno-hercegovačkoj, Posavskoj i Livanjskoj županiji teklo je znatno sporije, tako da do danas nije okončano. Dva kantona/županije su donijele arhivske propise, konstituirale arhive i uspostavile arhivsku djelatnost (Zapadno-hercegovačka županija sa sjedištem u Širokom Brijegu i Bosansko-podrinjski kanton sa sjedištem u Gorazdu), Zeničko-dobojski kanton je donio propise i radi na uspostavi arhiva⁷⁶, dok Posavski i Livanjski kanton to još uvijek nisu učinili. Sve to arhivsku mrežu na području federacije čini nezaokruženom, te otuda arhivsku djelatnost neadekvatnom.

Osam od deset kantonalnih arhiva obavlja djelatnost u skladu sa kantonalnim arhivskim propisima - zakonima i podzakonskim aktima i to: Unsko-sanskom⁷⁷, Sarajevskom⁷⁸, Tuzlanskom⁷⁹, Srednjobosanskom⁸⁰, Bosansko-podrinjskom⁸¹, Hercegovačkom⁸², Zapadno-hercegovačkoj županiji⁸³ i Zeničko-dobojskom kantonu⁸⁴. Osim toga Sarajevski, Tuzlanski, Bihaćki i Srednjobosanski kantonalni arhivi su donijeli i podzakonska akta kao provedbene propise.

Kantonalni arhivski propisi su neharmonizirani u određenim stručnim i organizacijskim pitanjima, što ne doprinosi unapređenju struke. Umjesto da se u arhivske propise ugrade savremena arhivska znanja, na lokalnoj razini se sa strahom od prestiža gleda na njih i ona se odbacuju. Dakle, anahronost i konzervativnost ovog zakonodavstva, koja se ogleda i u nereguliranju ophođenja arhiva i registratura sa elektronskim zapisima, je veoma izražena. S druge pak strane, neki kantonalni arhivi imaju pozitivno zakonodavstvo, koje je dobra osnova za adekvatno radno, stručno i naučno organiziranje, što su potvrdili svojim ukupnim rezultatima (arhivi u Sarajevu i Tuzli).

3. Osobnosti aktuelne arhivske legislative

Iz naznačenog osvrta na arhivske propise u svim fazama nastanka i na svim administrativnim nivoima, nameće se stajalište o postajanju brojnih nedostataka koji su najčešće posljedica složenog

74. „Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, br. 44/04. Za potrebe Arhiva izgrađen je namjenski objekat cca 2.500 m².

75. Azem KOŽAR, *Osobnosti izgradnje arhivskog zakonodavstva države Bosne i Hercegovine*, Sodobni arhivi, 22(2000), pp. 192-198.

76. Uređen je i na Vladi Zeničko-dobojskog kantona usvojen elaborat o osnivanju kantonalnog arhiva u kojem je, između ostalog, predviđena izgradnja arhivske zgrade u površini od 3.000 m². („San“, dnevne novine, br. 2533 od 5. 08. 2010, str. 17).

77. „Službeni glasnik Unsko-Sanskog kantona“, br. 6/99.

78. „Službene novine kantona Sarajevo“, br. 2/00, 3/05.

79. „Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 15/00.

80. „Službene novine Srednjobosanskog kantona“, br. 10/01.

81. „Službene novine Bosansko-Podrinjskog kantona“, br. 11/03.

82. „Službene novine Hercegovačko-Neretvanskog kantona“, br. 7/04.

83. „Narodne novine županije Zapadnohercegovačke“, br. 18/99.

84. „Službene novine Zeničko-Dobojskog kantona“, br. 4/05.

tranzicijskog hoda i neadekvatnog administrativnog uređenja države Bosne i Hercegovine. Među najkrupnijim nedostacima (koji su istovremeno i glavne osobenosti) izdajavamo:

1. Aktuelno stanje arhivskih propisa odraz je ukupnog stanja u bosanskohercegovačkom društvu koje je politički, nacionalno i kulturno podijeljeno, u kojem je nestao prijeratni (pravi) sistem vrijednosti a novi još uvijek nije uspostavljen.
2. Postratno (Djetonsko) administrativno uređenje zemlje, u kojoj je zakonodavna, izvršna i sudska vlast organizirana na tri nivoa: država, entiteti (Federacija Bosne i Hercegovine potpuno decentralizirana i Republika Srpska potpuno centralizirana) i kantoni (deset kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine sa zaokruženim ingerencijama u mnogim oblastima pa i u kulturi), imalo je direktnog odraza i na organizaciju (koja polazi i završava se donošenjem odgovarajućih arhivskih propisa) i domete arhivske djelatnosti.
3. Ratna kataklizma, u kojoj je usljed različitih ratnih ciljeva zaraćenih strana prostor Bosne i Hercegovine bio podijeljen, donijela je destrukcije svih vrsta, između ostalog arhivska djelatnost nije obavljana na velikom dijelu teritorija, doratna arhivska mreža je uništena, nestali su ljudi, objekti, arhivska građa, tako da se nakon rata u mnogim sredinama moralo početi ispočetka.
4. U stanju administrativne i političke podijeljenosti zemlje politika je imala presudnu ulogu: bilo da je produbljivala podjele (kakvo je nastojanje da se Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine organizira i funkcionira na račun Arhiva Bosne i Hercegovine), ili da je nastojala rješavati probleme (primjer Sarajevskog kantona koji je dao značajan doprinos u zbrinjavanju prijeratnih republičkih institucija do rješavanja njihovog definitivnog statusa). Politika je odlučujuće utjecala na dinamiku i kvalitet kod donošenja arhivskih propisa, na rukovodne funkcije je postavljala poslušne a ne sposobne pojedince koji nisu imali ni elementarna znanja iz arhivske struke. Osim rijetkih izuzetaka direktori gotovo svih arhiva su bili partijski poslušnici. Takav je pristup bio i kod izbora (tačnije imenovanja) članova upravnih odbora u arhivima u statusu javnih ustanova.
5. Na stanje arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine negativno utječe različito statusno stanje arhiva: većina je u statusu uprave (državni arhiv, entitetski i neki kantonalni arhivi), dok je jedan broj kantonalnih arhiva u statusu javnih ustanova u oblasti kulture. To je volja vlastodržaca (politike), a arhivisti i arhivi na to ne mogu bitno utjecati. To svakako bitno utječe na sinhronizaciju stručnih aktivnosti, na jedinstvo struke, na pristup strategiji razvoja arhivske djelatnosti, na naučne domete i sve druge fundamentalne arhivske funkcije.
6. Neusaglašenost, nesinhroniziranost i neharmoniziranost arhivskih propisa je njihova velika manjkavost. To se može ilustrirati sa nekoliko primjera. Primjer 1: Vrednovanje registraturne građe ratnog perioda (1992-1995). Na svom prvom poslijeratnom savjetovanju održanom 1996. godine

na Zlači kod Banovića, arhivska struka Bosne i Hercegovine je definirala svoj stav o ovom pitanju. Utvrđeno je da ratna produkcija registraturne građe zaslužuje poseban tretman, slično građi iz Drugog svjetskog rata, te da to stajalište treba da nađe mjesta u arhivskim propisima, a da se arhivi angažiraju na obaveznom preuzimanju (bez prethodnog izlučivanja) te građe u arhive. Međutim, ovo stručno usaglašeno stajalište je različito prihvaćeno. Prije svega u arhivskim propisima ova građa je različito nazivana (defini-rana, imenovana, označavana), a različito je i vrednovana. U jednim propisima je to „ratna produkcija arhivske i regi-straturne građe“⁸⁵, u drugima „građa od 1992. do 1995. godine“⁸⁶, a u trećim „registraturski materijal i arhivska građa nastali u periodu od 06. 04. 1992. godine do 22. 12. 1995.“ itd⁸⁷. Što se pak tiče daljih određenja koja se odnose na nje-no posebno vrednovanje treba istaći činjenicu da je u četiri arhivska zakona: na nivou Federacije BiH, te Unsko-Sanskoga, Tuzlanskoga i Sarajevskoga kantona, predviđena zabrana izlučivanja za ovu građu u registraturama. Dakle, stručna stajališta o posebnom značaju registraturne građe ratnoga perioda su veoma selektivno prihvaćena: u svega četiri, od deset kantona Federacije Bosne i Hercegovine. Šta je uzrok takvom stanju? Odgovor na ovo pitanje je, nažalost, u dominaciji politike nad strukom. U najkraćem: uzroci su u gledanjima na karakter ratnog sukoba u Bosni i Hercego-vini i ulozi koju su određene političke snage u njemu imale. U osnovi one društvene i političke strukture koje su angažirane u odbrani, odnosno opredjeljene na očuvanje Bosne i Hercegovine kao jedinstvene i nezavisne države, uglavnom su zainteresirane za posebnu brigu o arhivskoj građi ratnog perioda. S druge, pak, strane, one snage (političke, vojne i društvene strukture) koje su radile na raz-gradnji Bosne i Hercegovine kao države na bilo koji način (separatističke, nacionalističke i druge antibosanske i kvazi-bosanske tendencije), nastoje svim silama da unište tragove takvih aktivnosti kako bi izbjegle pravnu, političku, moral-nu i svaku drugu odgovornost, odnosno bilo kakvu spozna-ju o svom ratnom angažmanu. Iako su ovo prilično pojednostavljujuće konstatacije, one su u osnovi tačne. Na ovoj osnovi su i promišljanja političara o mogućoj disloka-ciji arhivske građe Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) iz Haga⁸⁸. Primjer 2: Zakonsko određenje polaganja stručnog arhivističkog ispita. Polagan-je stručnog ispita u arhivskoj struci do rata je bilo riješeno jedinstveno podzakonskim aktom o polaganju stručnih ispita iz 1975, odnosno iz 1988. godine. Stručni ispit se polagao prema utvrđenom programu pri Arhivu Bosne i Hercegovine pred komisijom koji je imenovao direktor Arhiva. Međutim, ogromno šarenilo po ovom pitanju je u aktualnom arhivskom zakonodavstvu, što devalvira ovu vr-stu stručnog znanja. Naime, svi arhivski propisi sadrže odredbe o ovom pitanju. Međutim, razlike su u načinu re-alizacije: u postojanju odgovarajućih normativnih akata i programa, u nadležnostima organa koji formiraju komisije, u teritorijalnoj važnosti stručnog ispita, te u nazivima stručnih zvanja. Ukratko, stanje izgleda ovako: Uredbu ili

85. *Zakon o arhivskoj djelatnosti*, „Sl. glasnik USK“, 6(1999).

86. *Zakon o arhivskoj građi Federacije BiH*, „Sl. novine F BiH“, 54(2002).

87. *Zakon o arhivskoj građi Kantona Sarajevo*, „Sl. novine Kantona Sarajevo“, 2(2000).

88. O tome više vidi: Azem KOŽAR, *Vrednovanje i zaštita arhivske građe o ratnim zbivanjima u Bo-sni i Hercegovini (1992-1995)*, „Arhivska prak-sa“, 11(2008), pp. 154-163.

Pravilnik o stručnom ispitu je donijelo sedam od 12 arhiva (Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine, te arhivi Unsko-sanskog, Tuzlanskog, Srednjobosanskog, Bosansko-podrinjskog, Hercegovačko-neretvanskog i Zeničko-dobojskog kantona); Program polaganja ispita su donijela četiri od 12 arhiva (Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine, te arhivi Tuzlanskog, Srednjobosanskog i Hercegovačko-neretvanskog kantona); Komisiju za stručni ispit u pet slučajeva formira direktor Arhiva (Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine, te arhivi Zapadnohercegovačke županije, Srednjobosanskog, Bosansko-podrinjskog i Hercegovačko-neretvanskog kantona), a u četiri slučaja Vlada Kantona (Unsko-sanskog, Sarajevskog, Tuzlanskog i Zeničko-dobojskog, te Arhiva Republike Srpske-ministar); Važnost stručnog ispita za prostor Federacije Bosne i Hercegovine utvrđena je u zakonima Federacije Bosne i Hercegovine i Srednjobosanskog kantona, na nivou kantona/županija u Zapadnohercegovačkoj županiji, Bosansko-podrinjskom i Hercegovačko-neretvanskom kantonu, dok kod drugih nije uopće utvrđena; U svim arhivima su predviđena arhivska zvanja: arhivist, viši arhivist, arhivski savjetnik, potom viši arhivski tehničar i arhivski tehničar I vrste i arhivski manipulant, osim što u zakonima RS i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine nisu predviđena zvanja arhivskog tehničara prve i druge vrste već samo arhivskog tehničara. U Zakonu o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine stručna zvanja nisu uopće regulirana. Tako nastaje pravi nonsens u odnosu na stanje prije rata kada se polaganje stručnih ispita odvijalo samo pri Arhivu Bosne i Hercegovine, sa važenjem za cijeli prostor Bosne i Hercegovine i SFRJ, a sada jedino uposlenici Arhiva Bosne i Hercegovine nisu u mogućnosti polagati stručni ispit.

7. Jedno od osnovnih obilježja arhivske legislative Bosne i Hercegovine je čisto etatistički, apsolutno nedemokratski način kod predlaganja arhivskih propisa. Naime, prijeratna arhivistička praksa da svi arhivski stručnjaci preko organa arhivističkog udruženja participiraju u utvrđivanju prijedloga određenoga propisa je potpuno nepuštena nakon što je DAR BiH prestalo sa radom 2003. godine. Arhivističko udruženje Bosne i Hercegovine, entitetska i kantonalna udruženja u tome ne participiraju. Sve se svodi na odnos rukovodnih struktura, tj. direktora i određenih nivoa vlasti⁸⁹. Pozitivan izuzetak čine odredbe novog Zakona o arhivskoj djelatnosti RS u kojem su (čl. 77) utvrđena ovlaštenja Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske na poslovima zaštite javne arhivske građe, te pravo na donošenje pravila o kontinuiranom stručnom usavršavanju i nostrifikaciji sertifikata izdatih od drugih profesionalnih organizacija. Od etatističkog sivila odudara i praksa nekih kantonalnih udruženja među kojima je i Društvo arhivskih uposlenika Tuzlanskog kantona.

4. Zaključak

Tranzicija bosanskohercegovačkog društva se odvija u uvjetima raznovrsnih poteškoća prije svega političke i ekonomske prirode.

89. Autor ovog priloga je pažljivo slušao a potom i pročitao izlaganje dr. Petera P. Klasinca na savjetovanju u Radencima marta 2010. godine o prijedlogu novog arhivskog zakona u Republici Sloveniji. (Peter P. KLASINC, *Slovenska arhivska zakonodaja med leti 2000 in 2010*, „Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja“, 9(2010), pp. 73-90). Iako su u pitanju čisto stručna stajališta takva mogućnost se arhivistima u Bosni i Hercegovini jednostavno ne pruža, a i kada bi je i bilo svaki prijedlog poboljšanja teksta zakona bio bi, najblaže rečeno, ocijenjen nedobronamjernim.

Dejtonska ustavna i druga rješenja su nedostatna a politički konsenzus političkih i nacionalnih struktura još uvijek ne postoji da bi se stanje moglo mijenjati i unaprjeđivati.

Tako stanje prilika i odnosa u društvu se neposredno ili posredno reflektuje i na arhivsku djelatnost pa i na stanje arhivske legislative. Arhivski propisi su uglavnom konzervativni, anahroni, nesinhronizirani i neharmonizirani što bitno utječe na stanje i domete arhivske djelatnosti u cjelini. Arhivska djelatnost je etatizirana. Pozitivni primjeri određenih administrativnih cjelina i nivoa, te entuzijizam većine arhivista, ne mogu dati očekivane rezultate na duže vrijeme, niti mogu pokrenuti lokomotivu promjena. Oni samo bljesnu i nestanu a da i ne poluče očekivani napredak.

Arhivisti su putem struke i nauke, arhiva i arhivističkih udruženja, sinergijskom aktivnošću pozvani da mijenjaju stanje na bolje. Politički poslušnici treba da odu, da kreativni arhivski kadrovi preuzmu kormilo struke i nauke. Visokostručna znanja treba da nađu mjesta u arhivskoj legislativi, da postanu obavezujuće pravne norme. Što se to prije dogodi to će biti bolje za sve sudionike odgovornih i stručnih arhivističkih poslova kao i za društvo u cjelini.

